

UOT 636.3.03

BOZAX QOYUN CİNSİNİN ƏT, YUN VƏ SÜD MƏHSULDARLIĞININ
ÖYRƏNİLMƏSİM.C.MƏMMƏDOV, Ş.Q.ƏLİYEV
Azərbaycan ET Heyvandarlıq İnstitutu

Bozax qoyunu qabayunlu yağlıquyruq, ətlik-yunluq-südlük cinsdir. Uzun əsrlər boyu seleksiya yolu ilə xalq tərəfindən Azərbaycanın dağ rayonlarında yaradılmışdır. Anaların 45-55 kq, qoçların 65 kq çəkisi olur. Quzular doğulduqda 3,3-3,5 kq, bordaqda 20-22 kq çəkiddə olurlar. M.F.İvanovun məlumatlarına görə qoyunların cidov hündürlüyü 61,7 sm, döş qucumu 86,6 sm, döşün dərinliyi 28,5 sm-ə qədərdir. Yun məhsuldarlığı 1,8-2,2 kq-dır. Süd məhsuldarlığı ildə əmtəəlik süd hesabı ilə 36-38 kq-a qədər olur. Müasir zamanda Bozax qoyunları yerli əhalinin şəxsi təsərrüfatlarında yetişdirilir[1].

Açar sözlər: yetişdirmə, ət məhsuldarlığı, süd məhsuldarlığı, yun məhsuldarlığı, diri çəki.

Əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatında qoyunçuluq aqrar bölmənin prioritet sahələrindən biri hesab olunur. Respublika Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci il 25 avqust tarixli "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında" sərəncam, respublikada aqrar sahənin dünya standartına uyğun inkişafına təkan verməklə, əhalini kənd təsərrüfatı məhsullarına, xüsusəndə qoyun ətinə olan tələbatına daxili imkanlar hesabına tam ödənilməsinə etibarlı təminat yaratmışdır. Azərbaycanın təbii-coğrafi iqlim şəraiti, geniş yay və qış otlaqlarının mövcud olması qoyunçuluğun inkişaf etdirilməsi üçün əlverişlidir. Hələ qədim zamanlardan Azərbaycanda hər bölgənin iqliminə, qıt yem şəraitinə yaxşı uyğunlaşan endemik qoyun cinsləri (Balbas, Qala, Qarabağ, Qaradolaq, Ləzgi, Şirvan və Bozax qoyunları) xalq tərəfindən həvəslə saxlanılmışdır. Qoyunların əsas məhsulları ət, yun, süd və dəridir. Respublikada yetişdirilən perspektiv aborigen qoyun cinslərindən biri də yarımqaba yunlu ətlik-yunluq-südlük istiqamətli Bozax cinsidir. Bu cins respublikanın qərb bölgəsində yayılmaqla, qədim zamanlardan uğurla yetişdirilir. Xalq seleksiyasının məhsulu olan bu cins bəzi bədən ölçülərinə və xarici görkəminə görə Qarabağ qoyun cinsinə oxşasa da, bir sıra əlamətlərinə görə ondan kəskin surətdə fərqlənir. Bozax qoyunları yerli iqlim şəraitinə uyğunlaşmaqla, istiyə dözümlüdür. O, həmçinin qan parazitər xəstəliklərinə də son dərəcə az tutulur. Bu qiymətli xüsusiyyətlərinə görə Bozax qoyun cinsi tədqiqatçıların diqqətini özünə cəlb etmişdir. Azərbaycan dağ merinosu cinsinin yaradılmasında Bozax cinsi iştirak etmiş və öz müsbət keyfiyyətlərini qismən yeni yaradılan cinsə

keçirmişdir. Bozax qoyunlarının bir sıra genetik xüsusiyyətlərinə (yağlı quyruqlu olması, ətinin dadlı olması, yolxucu xəstəliklərə, xüsusilə də isitmə xəstəliyinə qarşı davamlı olması, yüksək bala vermə qabiliyyəti, qıt otlaq şəraitinə dözümlülüyü və s.) görə mədəni qoyun cinslərindən fərqlənilir. Qoyunların genetikası imkan verir ki, düzgün damazlıq-seleksiya işlərini təşkil etməklə, yüksək məhsuldar qoyun sürüləri yaradılsın. Bozax cinsinin bioloji təsərrüfat xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi onu deməyə əsas verir ki, seçmə və taylaşdırma yolu ilə alınan balaların böyümə və inkişafı zamanı diri çəki və yun məhsuldarlığı artır. Adətən, yüksək diri çəkili qoyunların ət və yun məhsuldarlığı artıq olur. Qoyunlar yay otlaqlarında kökəldikdən sonra payızda ən yüksək diri çəkiyə çatırlar. Diri çəki qoyunların cinsindən, cinsiyyətindən, köklük dərəcəsiindən, fizioloji vəziyyətindən, yaşından, yemləmə və saxlama şəraitindən və ilin fəslindən asılı olaraq dəyişə bilər. Yüksək diri çəkiyə malik qoyunlar daha sağlam, çevik, hərəkətli olmaqla, ölümlərdən maksimum istifadə edirlər və yüksək ət, yun, süd məhsuldarlığına malik olurlar [2].

Cədvəl 1. Bozax cinsli qoyunların cinsiyyət və yaş qrupları üzrə diri çəki göstəriciləri

Yaş və cinsiyyət qrupları	Təcrübə qrupu				Nəzarət qrupu			
	Baş sayı	M + m	G	C	Baş sayı	M + m	G	C
Ana qoyunlar	20	41,70± 0,64	2,81	6,74	20	40,60± 0,65	2,84	6,99
Erkək toğlular	10	37,0± 0,79	2,37	6,40	10	29,50± 0,42	1,25	4,24
Dişi toğlular	10	29,50± 0,79	2,38	8,07	10	28,40± 0,53	1,60	5,63

Təcrübə qrupuna təhkim edilmiş törədici qoçun inv. №255 diri çəkisi 59 kq, yun məhsuldarlığı 2,8 kq, yunun uzunluğu 14 sm olmuşdur. Nəzarət qrupuna təhkim edilmiş törədici qoçun inv. №243, diri çəkisi 58 kq, yun məhsuldarlığı 2,6 kq, yunun uzunluğu 13 sm olmuşdur. 1 sayılı cədvəlin məlumatlarından görünür ki, Bozax cinsli qoyunların yaş və cinsiyyət qrupları üzrə orta diri çəkiləri qənaətbəxşdir. Qoyunçuluqda qoyunların yun məhsuldarlığı da böyük əhəmiyyət kəşb edir. Yun məhsuldarlığı diri çəki kimi qoyunların cinsindən, cinsiyyətindən, köklük dərəcəsindən, yunun sıxlığından, uzunluğundan, yunun digər fiziki və texnoloji xassələrindən, həmçinin qoyunların yemləmə və saxlanmasıdan asılıdır. Təsərrüfatda yetişdirilən qoyunların cinsiyyət və yaş qrupları üzrə yun məhsuldarlığı 2 sayılı cədvəldə verilmişdir..

Cədvəl 2. Bozax cinsli qoyunların 2013-cü il üzrə yun məhsuldarlığı, n=20

Göstəricilər	Təcrübə qrupu				Nəzarət qrupu			
	M±m	G	C	limit	M±m	G	C	Limit
Yun məhsuldarlığı, kq	2,10±0,06	0,24	11,43	1,7-2,6	2,0±0,05	0,21	10,5	1,7-2,5
Yunun uzunluğu, sm	12,6±0,39	1,70	13,05	10,0-16	11,8±0,42	1,82	15,42	9,0-16,0

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi hər qrupda 20 baş olmaqla təcrübə və nəzarət qrupları təşkil edilmiş və bu qrupların yun məhsuldarlığı, yunun uzunluğu

Cədvəl 3. Qoyunların süd məhsuldarlığı, n=20

Göstəricilər	Təcrübə qrupu Bozax			Nəzarət qrupu (AxB)		
	M±m	G	C	M±m	G	C
I - aylıqda	24,30±0,94	4,12	16,95	23,70±1,09	4,76	20,08
II - aylıqda	18,30±0,92	4,00	21,86	16,50±0,96	4,19	25,39
III - aylıqda	12,30±0,77	3,36	27,32	11,70±0,83	3,63	31,02
IV - aylıqda	8,10±0,50	2,20	27,16	6,00±1,02	4,46	74,33
V - aylıqda	5,40±0,42	1,85	34,26	5,25±0,49	2,15	40,95
VI - aylıqda	1,00±0,14	0,61	61,00	1,20±0,18	0,79	65,83
Laktasiya ərzində süd məhsuldarlığı, L	69,40±3,4	14,81	21,34	67,30±4,58	19,97	29,67
Laktasiya müddəti, gün	163,60±0,87	3,80	2,32	166,8±0,93	4,06	2,43

müqayisəli surətdə öyrənilmişdir. Təcrübə qrupunda yun məhsuldarlığı 2,10 kq, nəzarət qrupunda isə 2,0 kq olmuşdur. Yunun uzunluğu təcrübə qrupunda 12,6 kq, nəzarət qrupunda isə 1,8 sm olmuşdur.

Təcrübə qrupuna təhkim edilmiş 255 №-li qoçun yun məhsuldarlığı 2,8 kq, yunun uzunluğu 14 sm, nəzarət qrupuna təhkim edilmiş 243 №-li qoçun yun məhsuldarlığı isə 2,6 kq, yunun uzunluğu 13 sm olmuşdur. Hesabat ili ərzində metodikaya uyğun olaraq təcrübə təsərrüfatında Bozax qoyunlarının süd məhsuldarlığı nəzarət sağımi aparılmaqla öyrənilmişdir.

Cədvəl 3-dən göründüyü kimi təcrübə qrupunda olan qoyunların orta süd məhsuldarlığı 69,40 L olmaqla, nəzarət qrupunda saxlanılan qoyunların orta süd məhsuldarlığından 67,30 L (69,40-67,30=2,1L) 2,1 L çoxdur. Lakin laktasiya müddəti nəzarət qrupunda 3,2 gün artıq davam etmişdir. Buna baxmayaraq təcrübə qrupunda olan qoyunlar yüksək məhsuldar olduğundan nəzarət qrupuna nisbətən artıq (2,1 L) süd sağılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1.Abdullayev M.V. Azərbaycanın ətlük-yunluq qoyunu. Bakı, Azərnəşr, 1983, 110 s. 2.Abdullayev M.V. Azərbaycan qoyunçuluğu və onun inkişaf yolları. Bakı, Azərnəşr, 1978, 81 s.

Изучение мясное, шерстное и молочное продуктивность породы овец Бозах

М.Дж.Маммедов, Ш.Г.Алиева

Порода овец Бозах, грубошерстная жирнохвостая мясо-шерстно-молочного направления. Создана многовековой народной селекцией в горных районах Азербайджана. Матки весят 45-55 кг, бараны-около 65 кг. Ягнята при рождении весят 3,3-3,5 кг, при отъеме-20-22 кг. По данным М.Ф.Иванова овцы Бозах имеют высоту в холке 61,7 см. Обхват груди 86,6 см, глубина груди 28,5 см. Шерстная продуктивность за две стрижки в год составляет 1,8-2,2 кг. Молочная продуктивность 36-38 кг товарного молока в год. В настоящее время овцы Бозах разводятся в личных хозяйствах местного населения.

Ключевые слова: разведения, мясная продуктивность, шерстная продуктивность, молочная продуктивность, живая масса.

Study of meat, milk and wool and productivity breed of sheep Bozakh

M.J.Mammadov, Sh.G.Aliyeva

Breed of sheep Bozakh, coarse zhirmohvostaya meat and wool and dairy. Created centuries-old folk selection in the mountainous regions of Azerbaijan. Uterus weighs 45-55 kg, sheep, about 65 kg. Lambs at birth weight 3,3-3,5 kg at weaning, 20-22 kg. According M.F.Ivanova sheep Bozakh have a height of 61,7 cm at the withers. Bust 86.6 cm, 28,5 cm depth of the chest. Wool productivity for two haircuts per year is 1,8-2,2 kg. The milk yield of 36-38 kg of marketable milk per year. Currently Bozakh sheep bred in private households of the local population.

Key words: breeding, meat productivity, wool productivity, milk production, live weight.